

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ระบบสังคมเกษตรและระบบการทำไร่ในพื้นที่ที่มีการทำนาเป็นหลัก
ของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา : กรณีศึกษาในอำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง
Rice Based Agrarian Systems and Farming Systems
in Songkhla Lake Basin :
A Case Study in Amphoe Bang Kaew, Changwat Phatthalung

คณะผู้วิจัย

สมยศ ทุ่งท้ว
ฮานว นะนสี
วีระชาติ ฝันดาว

ภาควิชาศิลปการเกษตร คณะวิทยาศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อเรื่อง	ระบบสังคมเกษตรและระบบการทำฟาร์มในพื้นที่ที่มีการทำนาเป็นหลัก ของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา : กรณีศึกษาในอำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง
คณะผู้วิจัย	สมยศ ทุ่งหว้า อาแว มะแส วีระชาติ เงินถาวร
ภาควิชา	พัฒนาการเกษตร
ปี	2549

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิวัฒนาการของระบบสังคมเกษตร จำแนกประเภทของระบบการทำฟาร์ม และวิเคราะห์ปัญหาข้อจำกัดของฟาร์มแต่ละประเภท ในพื้นที่ที่มีการทำนาเป็นระบบการผลิตหลัก โดยใช้อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุงเป็นพื้นที่ศึกษา ทำการคัดเลือกพื้นที่ด้วยวิธีการแบบเฉพาะเจาะจง เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลปฐมภูมิ โดยการสังเกตการใช้ประโยชน์พื้นที่ในเขตนิเวศต่างๆ การสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าวสารสำคัญ การจัดเวทีชุมชน และการสัมภาษณ์เกษตรกรที่สุ่มตัวอย่างมาศึกษา ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสังเคราะห์ และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยสถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) และการวิเคราะห์แบบจัดกลุ่ม (cluster analysis) เพื่อจำแนกประเภทของระบบการทำฟาร์ม

ผลการศึกษาพบว่า สังคมเกษตรในพื้นที่มีวิวัฒนาการมาจากการผลิตแบบยังชีพ ภายใต้ระบบศักดินาจนกระทั่งหลังมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 จนถึงปี 2510 หลังจากนั้นระบบการผลิตจึงได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อการค้า เพราะการค้าข้าวได้ขยายตัวมากขึ้นในพื้นที่ แต่กระนั้นระบบการผลิตของชาวนาพื้นเมืองส่วนใหญ่ ก็ยังคงเป็นการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก การผลิตเพื่อการค้าที่ทำในพื้นที่ขนาดใหญ่ จำกัคอยู่เฉพาะหน่วยการผลิตของพ่อค้าชาวจีนที่อพยพมาจากพื้นที่ภาคกลาง ที่เข้ามายังพื้นที่ศึกษาดังแต่ปี 2467 แต่การครอบครองพื้นที่จำนวนมาก ของชนชั้นพ่อค่านายทุนเพื่อทำนาก็มีอันต้องสิ้นสุดลง เมื่อรัฐมีนโยบายการจำกัดสิทธิการถือครองที่ดินของคนต่างด้าว และการผูกขาดการค้าข้าวของรัฐหลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้คนจีนซึ่งเป็นผู้ผลิตรายใหญ่และเป็นเจ้าของโรงสีประสบกับภาวะขาดทุน คนกลุ่มนี้บางส่วนจึงอพยพออกจากพื้นที่ บางส่วนหันไปเป็นพ่อค้าขายสินค้าที่จำเป็นชนิดอื่นๆ

เมื่อรับแนวคิดในการพัฒนาประเทศตามแนวทางธนาคารโลก มาใช้ในประเทศไทย ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 การพัฒนาประเทศจึงเป็นไปตามแนวทางดังกล่าว แต่เริ่มมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชุมชนที่ศึกษาเมื่อปี 2510 เมื่อมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ระบบ

ชลประทาน และการส่งเสริมการเกษตรสมัยใหม่ในพื้นที่ กระตุ้นเกษตรกรให้ลงทุนมากขึ้น ทำให้เกิดการกู้ยืมเงินเพื่อการผลิตในหมู่เกษตรกรมากขึ้น ชาวนาที่เริ่มมีหนี้สิน อันเป็นการดึงส่วนเกินผลผลิตของชาวนาวิธีการหนึ่ง การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในช่วงเวลานี้ดำเนินการโดยไม่คำนึงถึงระบบนิเวศที่มีอยู่เดิม ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเส้นทางน้ำธรรมชาติ ซึ่งมีผลต่อการลดลงของประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตร เมื่อเงื่อนไขของระบบนิเวศเปลี่ยนไป จึงได้สร้างความแตกต่างในระบบสังคมเกษตรด้วยเช่นกัน การทำนาพึ่งพาแรงงานคนลดลง และมุ่งผลิตเพื่อขายมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันพื้นที่การทำนาบางแห่งถูกทิ้งร้าง และเริ่มมีการนำพื้นที่นาร้างไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น โดยเฉพาะใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงวัวและทำสวนยางพารา

ปัจจุบันเมื่อกิจกรรมการทำนาอย่างเข้าสู่ภาวะวิกฤติ พื้นที่การทำสวนยางพาราจึงได้ขยายรุกไปในพื้นที่นาเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากการทำสวนยางพารามีรายได้ต่อหน่วยแรงงานมากกว่าการทำนา นอกจากนี้ชาวนาบางส่วนพยายามปรับตัวเองมาสู่ระบบการผลิตที่หลากหลาย โดยเน้นกิจกรรมที่ลดการใช้แรงงานในครัวเรือน ในขณะที่เดียวกันแรงงานหนุ่มสาวออกไปทำงานนอกภาคการเกษตร เพื่อเพิ่มรายได้ให้สามารถยังชีพอยู่ได้ภายใต้ระบบเศรษฐกิจปัจจุบัน ในขณะที่ครัวเรือนยังคงรักษาที่ดินเป็นของตนเองให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะแม้กิจกรรมการเกษตรจะไม่ก่อให้เกิดรายได้มากนัก แต่สามารถลดรายจ่ายในครัวเรือนส่วนหนึ่งได้

การจำแนกประเภทของระบบฟาร์ม-ครัวเรือน สามารถแบ่งออกได้เป็น 6 ประเภท โดยที่ฟาร์มแต่ละประเภทมีระบบการผลิตที่แตกต่างกันคือ ฟาร์มประเภทที่ 1 เป็นฟาร์มที่เน้นการทำนาร่วมกับกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ และมีแรงงานส่วนหนึ่งออกไปหารายได้นอกฟาร์ม ขามที่ว่างเว้นจากกิจกรรมในฟาร์ม เพื่อหารายได้เสริมเข้าสู่ครัวเรือนอีกทางหนึ่ง ฟาร์มประเภทนี้มีวัตถุประสงค์ทำการผลิตในฟาร์มเพื่อเป็นรายได้หลักเข้าสู่ครัวเรือน จึงมีการใช้แรงงานในครัวเรือนอย่างเข้มข้น ฟาร์มประเภทที่ 2 เป็นฟาร์มที่มีที่ดินทำการเกษตรน้อย และส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ที่ไม่ค่อยเหมาะสม ดังนั้นจึงพยายามปรับพื้นที่บางส่วนเพื่อทำไร่นาสวนผสม เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวแทนการทำนาเพียงอย่างเดียว ฟาร์มประเภทที่ 3 และ 4 ไม่มีการทำนาปีและนาปรัง มีการปลูกยางพาราเป็นหลัก สมาชิกส่วนใหญ่ทำงานนอกภาคการเกษตร ฟาร์มทั้งสองประเภทนี้มีวัตถุประสงค์คล้ายกันคือต้องการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ฟาร์มประเภทที่ 5 เป็นฟาร์มเกษตรกรกึ่งแรงงานรับจ้าง มีการใช้แรงงานนอกภาคการเกษตรมากเนื่องจากการถือครองที่ดินน้อยกว่าฟาร์มประเภทอื่นๆ แต่ยังพยายามผลิตทางการเกษตรโดยการทำนาทั้งนาปีและนาปรังทั้งเพื่อบริโภคและขาย และฟาร์มประเภทที่ 6 เป็นฟาร์มที่มีรายได้หลักจากนอกฟาร์ม แต่ก็มีการผลิตทางการเกษตรบ้างทั้งเพื่อการบริโภคและขาย รวมทั้งมีการเลี้ยงโคเพื่อเป็นรายได้แก่ครัวเรือนอีก

ทางหนึ่ง อย่างไรก็ตามปัญหาที่ฟาร์มทุกประเภทกำลังประสบแม้จะแตกต่างกันในลักษณะการผลิตและการใช้แรงงาน แต่มีปัญหาร่วมกันคือน้ำสำหรับการเกษตรไม่เพียงพอ

งานวิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้ (1) การจัดการเพื่อบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นในภาพรวมของสังคมชานา ซึ่งปัญหาที่สำคัญคือปัญหาการขาดประสิทธิภาพของการใช้น้ำ ทำให้ไม่สามารถทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี ส่งผลให้แรงงานส่วนหนึ่งต้องละทิ้งพื้นที่ไปทำงานนอกภาคการเกษตร และบางส่วนก็ทำการปรับพื้นที่ไปทำการปลูกยางพาราต่างๆที่เป็นพื้นที่ที่ไม่มีความเหมาะสม ซึ่งหากมีการจัดการบริหารการใช้น้ำให้มีประสิทธิภาพมากกว่านี้ จะสามารถช่วยเหลือเกษตรกรในพื้นที่ได้มาก (2) เนื่องจากในพื้นที่เริ่มมีการปลูกยางพาราเป็นจำนวนมาก ในการทำการวิจัยครั้งต่อไปจึงควรจะทำการศึกษาปัญหาผลกระทบของการขยายพื้นที่ปลูกยางพาราต่อการทำนา และระบบนิเวศในระดับลึก รวมทั้งความเป็นไปได้ที่ทางรัฐจะเข้าไปสนับสนุนช่วยเหลือ แก้ปัญหาในลักษณะที่เป็นองค์รวม

Title Rice Based Agrarian Systems and Farming Systems in Songkhla Lake Basin
: A Case Study in Amphoe Bang Kaew, Changwat Phatthalung

Authors Somyot Thungwa, Aware Masae, Weerachat Ngermthaworn

Department Agricultural Development

Year 2006

ABSTRACT

The objectives of the research were: to study the evolution of rice-based agrarian systems; to identify types of farming systems; and to analyze problems and limitations faced by each type of farm. Amphoe Bang Kaew, Changwat Phatthalung was purposively selected as a case study site. Data were collected from both secondary and primary sources. Primary data were gathered by means of direct observation of land utilization in all ecological zones, key informants interview, dialogue, formal interview with selected samples. Qualitative data were synthesized and quantitative data were analyzed using descriptive statistics and cluster analysis.

The research found that the agrarian society in the area had evolved from a subsistence mode of production under feudal system until the revolution of the country administration system. From the year when revolution took place in 1932 to 1967, the agricultural production began to change towards market orientation following the expansion of rice trading to the area. Nevertheless, peasant production system was still primarily subsistence. While market oriented production using large size of land was dominated by Chinese traders who migrated from the central region to this area in 1924. However, the Chinese control of large farm lands was ended at the conclusion of the Second World War when the Thai government issued the policies restricting foreigners on owning farm lands and monopolizing rice trading. This caused the Chinese large producers and rice mill owners to face a business crisis. Some of them had to move out of the areas, others shifted to other types of trading.

When the Thai government adopted several development concepts introduced by the World Bank in 1957, the effects began to be substantial at the community level in 1967.

Infrastructure development together with irrigation system construction and promotion of modern agricultural practices in the area encouraged farmers to put more investments in their production that led them to seek loans from available sources and incur debt. This also means that farmers had deposit some production surplus for their purpose. Moreover, infrastructure development during this period occurred without a careful consideration of impacts on existing ecology and led to changes of natural waterways which then led to deficiency in agricultural production. The conditional change of ecological system also brought about differentiation of agrarian system. Rice farming was less dependent on human labor and more market oriented. Meanwhile, some rice fields were abandoned and marked the beginning of shifting land use for other purposes, especially cattle grazing field and rubber plantation.

Currently when rice farming faces a crisis, rubber plantation has increase encroaching rice growing areas. The reason is rubber farming generates income per labor unit higher than rice farming. Moreover, some rice farmers try to adapt themselves by adopting various production systems. On one hand they focus on activities that can reduce the use of household labor. On the other hand, young household labor moves to work in non-agricultural sectors to supplement household income that can help sustaining livelihoods under the current economic condition. At the same time, their households try to keep their ownership of agricultural lands as long as possible and maintain their agricultural production with the aim to reduce some household expenses.

Types of household-farming system can be classified into six categories. Type I is a system focusing on rice cultivation together with animal husbandry. At the same time some household labors work off farm when they are free from farm work in order to seek supplementary income. The production purpose of this type of farm is to generate the household primary income from farming activities. Therefore, household labors are used intensively in farming activities. Type II is a system with a small size of lands for farming operation and the majority of lands are not suitable for rice cultivation. Instead of depending on rice production alone to make their living, households in this category attempt to allocate some lands for mixed farming. Type III and Type IV are the systems without rice cultivation. Rubber production forms their main activity, while the majority of household labors are involved in non-agricultural activities. These two types of household-farming system share a similar production purpose of

maximizing benefit from their lands. Type V is a system in which household members half-self employed and half-hired labors. They have to work actively in non-agricultural sector because their landholding was smaller than other types of household-farming system. However, they still put their effort to grow rice, both in wet season and off-season, for consumption and selling. Type VI is a system that depends mainly on off-farm income. They are also involved in agricultural production including cattle raising for both consumption and selling purposes. Although all types of household-farming system are different in their production characteristics and labor allocation, they have a common problem of insufficient water for agricultural production.

This research has the following suggestions: (1) in order to reduce the overall problems faced in rice-based farming communities, more efficient water management to support agricultural production is crucial, since water shortage is the main cause that forces farm households to adjust their rice fields for rubber production and allocate some household labors to leave their home and work off-farms; (2) further in-depth research is needed the effect of the expansion of rubber plantation on rice farming and ecosystem as well as the possibilities of the state to support in solving problems in a holistic manner.